

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายภายหลังเข้าสู่ระบบการเลี้ยงโคนมของครอบครัวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายที่แตกต่างกันในระดับครอบครัว ภายหลังเข้าสู่ระบบการเลี้ยงโคนมของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ครอบครัวเป้าหมายในการศึกษาทั้งหมด 11 ครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ซึ่งยังจำแนกได้ 3 ลักษณะคือ ครอบครัวขยายตอนต้น ครอบครัวขยายตอนกลาง และครอบครัวขยายตอนปลาย นอกจากนี้ ครอบครัวที่ศึกษาดังกล่าวยังครอบคลุมความหลากหลายของกิจกรรมการผลิต ระดับเทคโนโลยีที่ใช้ และจำนวนแรงงานในครอบครัว พื้นที่ที่ศึกษาคือบ้านชาจาน ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายด้านการแบ่งแรงงาน เมื่อครอบครัวเกษตรกรเข้าสู่ระบบการเลี้ยงโคนมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการแบ่งแรงงานในกิจกรรมการผลิตที่ชัดเจนขึ้นระหว่างเพศ และชั่วคน (Generation) กล่าวคือ ให้แต่ละเพศรับผิดชอบกิจกรรมการผลิตชนิดใดชนิดหนึ่ง หรือขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งอย่างชัดเจน โดยเฉพาะครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายช่วงปลายซึ่งมีจำนวนแรงงานน้อย ในช่วงที่มีการเพาะปลูกได้แบ่งแรงงานให้ผู้ชายทำการเพาะปลูก ส่วนผู้หญิงเลี้ยงโคนม ส่วนครอบครัวขยายช่วงต้นและช่วงกลาง เนื่องจากมีจำนวนแรงงานมาก จึงให้แรงงานชายหญิงรุ่นลูกทำการเพาะปลูก ขณะที่แรงงานที่เหลือเลี้ยงโคนม ผลการวิจัยยังพบว่าผู้หญิงในทุกครอบครัวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการผลิตที่เป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงในครอบครัวที่มีจำนวนแรงงานในครอบครัวน้อยและผู้หญิงในครอบครัวที่มีจำนวนโคมาก แต่อย่างไรก็ตาม จำนวนชั่วโมงที่ผู้หญิงทำการผลิตยังน้อยกว่าผู้ชายเช่นเดิม ทั้งนี้เนื่องจากผู้หญิงต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ทำงานบ้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงยังเป็นแรงงานหลักทั้งในอดีตและปัจจุบัน ขณะที่ผู้ชายทำงานบ้านลดลงหรือไม่ได้ทำเลยเมื่อเข้าสู่ระบบการเลี้ยงโคนม แต่เมื่อรวมจำนวนชั่วโมงการทำงานทั้งกิจกรรมการผลิตและงานบ้าน ผู้หญิงก็ยังคงมีจำนวนชั่วโมงการทำงานมากกว่าผู้ชายเช่นเดิม ดังนั้น การที่ผู้หญิงต้องเป็นแรงงานหลักทั้งในกิจกรรมการ

ผลิตและการทำงานบ้าน ทำให้ผู้หญิงในครอบครัวที่มีแรงงานน้อยมีความยุ่งยากในการจัดสรรเวลา สำหรับกิจกรรมชุมชนพบว่า ทุกครอบครัวทั้งผู้หญิงและผู้ชายไปรวมลดลง

การเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายด้านการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร ผู้หญิงเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรมากขึ้น ด้านที่ดินและการเงิน ปัจจุบันผู้หญิงในครอบครัวเดี่ยว เป็นฝ่ายริเริ่มใช้ประโยชน์จากที่ดินและใช้เงินเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตและเครื่องอำนวยความสะดวกในครอบครัว และเปลี่ยนจากที่เดิมผู้ชายตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียวเป็นตัดสินใจร่วมกัน ส่วนครอบครัวขยายทั้ง 3 ลักษณะทั้งผู้หญิงและผู้ชายยังคงตัดสินใจร่วมกันเช่นในอดีต ด้านแรงงาน พบว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในครอบครัวเดี่ยว โดยเป็นการตัดสินใจร่วมกันทั้งอดีตและปัจจุบัน แต่ครอบครัวขยายช่วงต้นและช่วงกลางเปลี่ยนจากเดิมที่ผู้ชายตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียวเป็นตัดสินใจร่วมกันระหว่างพ่อและแรงงานรุ่นลูกทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ขณะที่ครอบครัวขยายช่วงปลายแม้ยังคงเป็นการตัดสินใจร่วมกันเช่นเดิม แต่แรงงานชายหญิงรุ่นลูกมีบทบาท ซึ่งสะท้อนว่า การที่ผู้หญิงและผู้ชายจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมใด ๆ เพิ่มขึ้นนั้น ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น มากน้อยเพียงใด ด้านเทคโนโลยี/เครื่องมือ ผู้หญิงทุกประเภทครอบครัวมีโอกาสได้ใช้เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังน้อยกว่าผู้ชาย เนื่องจากเทคโนโลยี/เครื่องมือบางชนิดไม่เหมาะสมกับสรีระของผู้หญิง เช่น รถไถเดินตาม เครื่องตัดหญ้า เช่นเดียวกับด้านการศึกษา/ฝึกอบรม ผู้หญิงทุกประเภทครอบครัวเข้าถึงมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงในครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายช่วงปลายมีโอกาสได้รับความรู้มากกว่าครอบครัวประเภทอื่นๆ ส่งผลให้ผู้หญิงดังกล่าวกล้าตัดสินใจใช้ความรู้ได้เองโดยไม่ต้องรอปรึกษาผู้ชาย

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายที่แตกต่างกันในระดับครอบครัว ได้แก่ จำนวนแรงงานในครอบครัว จำนวนโค เทคโนโลยี รายได้ โอกาสได้รับความรู้ และค่านิยมความเสมอภาคทางเพศ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความเกี่ยวพันกันและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายร่วมกัน โดยครอบครัวที่มีจำนวนแรงงานน้อยมีการแบ่งแรงงานที่ชัดเจนกว่า และผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมการผลิตที่เป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงิน รวมถึงเข้าถึงแหล่งความรู้มากกว่าครอบครัวที่มีจำนวนแรงงานมาก แต่ทั้งนี้ต้องพิจารณาจำนวนโคประกอบด้วย ครอบครัวที่มีจำนวนโคมาก ก็จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย ผู้หญิงจึงได้ใช้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้น สำหรับปัจจัยรายได้และโอกาสได้รับความรู้ พบว่า การที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมการผลิตที่เป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงินและเข้าถึงแหล่งความรู้มากขึ้นเพียงใด ก็จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรมากขึ้น ส่วนค่านิยมความเสมอภาคทางเพศนั้น แม้ชุมชนที่ศึกษาและครอบครัวยอมรับความสามารถของผู้หญิงมากกว่าในอดีต และเห็นว่าผู้หญิงเป็นผู้นำกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนได้ เช่นเดียวกับผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมองว่าผู้ชายเป็นผู้นำได้ดีกว่า รวมทั้งยังคิดว่างานบ้านเหมาะสมกับผู้หญิงมากกว่า ในกรณีองค์กร/หน่วยงานภายนอก แม้ปัจจุบันได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับความรู้มากกว่าในอดีต แต่ก็ยังคงให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง